

Előszó

A mai horvát–magyar–osztrák hármashatár térségének védelmét az oszmán hódítás ellen a XVII. században a Rába, a Mura és a Dráva mentén felállított kisebb-nagyobb őrhelyek (várak, górék, figyelők, megerősített kastélyok, műszaki záruk, vízi akadályok) láncolata látta el. Ennek a rendszernek a része volt a Zrínyi család tagjai által irányított muraközi védelmi zóna, mintegy tucatnyi őrhellyel, amelyet ezért a kortársak „Zerinische Grenze” („Zrínyi-végek”) néven emlegettek. 1649-től Zrínyi (VII.) Miklós (1620–1664) horvát-szlavón bán irányította ennek a védelmét muraközi és légrádi főkapitányként.¹ A végvári harcok kiemelkedő katonai vezetője, a Magyar és Horvát Királyság egyik legfőbb méltósága, európai távlatokban gondolkodó politikusa a Mura szemközti, hódoltsági oldala szorosabb ellenőrzésére, a fontos török vilajetközpont, Kanizsa sakkban tartására ezt a rendszert 1661 nyarán egy általa emelt, új erősséggel egészítette ki. A Mura és a Dráva folyók találkozásától északra, a Mura bal partján, a környék kedvező domborzati és egyéb természeti adottságait hatékonyan kihasználva, „magyar módra”, döngölt földből és fából fölhúzott Zrínyi-Újvár szerepet játszott a nemzetközi oszmánellenes tervekben, s casus belliként szolgált az 1663–1664. évi török háború kirobbanásában. Ennek során 1664 júniusában a Köprülü Ahmed nagyvezér vezette oszmán főssereg több mint háromheti ostromot követően elfoglalta, majd földig rombolta. Az augusztus 10-én, Vasváron a Habsburg I. Lipót császár és magyar király és IV. Mehmed szultán megbízottja által elfogadott fegyverszüneti szerződés hatodik cikkelye pedig kimondta, hogy egyik fél sem építheti újjá, és nem láthatja el őrséggel. A mindössze három évig fennállt Zrínyi-Újvár, amely 1663–1664-ben Európa figyelmének középpontjában állt, teljesen eltűnt a föld színéről, s lassan kiesett a történelmi emlékezetből. Stratégiai jelentőségéhez és a róla fennmaradt rölapok és képi ábrázolások nagy számához képest a XX. század végéig kevés információval rendelkezünk a vár helyéről, jellegéről, keletkezésének és elestének körülményeiről. Ennek oka nemcsak az erősség teljes pusztulása, hanem szerepének eltérő megítélése már a kortársak körében is.

Zrínyi-Újvár helyének, szerepének, építésének és pusztulásának története akkor került újból a nemzetközi érdeklődés homlokterébe, amikor az 1990-es évek közepén megindultak a Mura és Dráva határolta különleges határrégió és az itt húzódó hármashatár történeti vizsgálatát célul tűző, a határokon átívelő, interdiszciplináris kutatási programok.

Zrínyi-Újvár történetének kutatását és helyszíni feltárását Magyarországon Vándor László régész, majd nyomában a történettudomány oldaláról Szakály Ferenc, az oszmán

¹ Zrínyi Miklós életművének legfrissebb összefoglalását lásd az alábbi magyar–angol nyelvű kötetben: *Bene Sándor – G. Etényi Nóra – Hausner Gábor – Kelenik József – R. Várkonyi Ágnes: Zrínyi-album. HM Zrínyi Nonprofit Kft. 2016.*

hódítás korszakának nemzetközi tekintélyű kutatója, a Magyar Tudományos Akadémia tagja kezdeményezte. A helyszíni munkálatokra végül a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem (2011-től Nemzeti Közzolgálati Egyetem), a Somogy Megyei és a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága szakembereinek – történészek, hadtörténészek, műszaki katonák, térképészek és régészek – összefogásával, Belezna és Őrtilos községek (amelyek napjainkban osztoznak a vár és környéke területén) önkormányzatának és segítőkész lakóinak támogatásával került sor.

Kutatócsoportunk – amelynek tagjai alapvetően a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának, illetve a jogelőd Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem egykori és jelenlegi oktatói – 2005 óta végez módszeres hadszíntérkutatási munkálatokat a jelenlegi horvát–magyar határ közvetlen közelében fekvő területen, ahol egykoron Zrínyi Miklós vára állt.

E munka első eredményeit 2012-ben a *Zrínyi-Újvár emlékezete* címmel Budapesten, az Argumentum Kiadónál megjelentetett kötetben tettük közzé. A hangsúly a kutatásnak abban a stádiumában az új forrásokra és azok történeti interpretációjára esett, a helyszíni feltárások és a leletek vizsgálata – az anyagi és humán erőforrások szűkössége miatt – kisebb teret kapott. Az azóta elmúlt időben számos korszerű technikai megoldást, műszert és módszert vetettünk be annak érdekében, hogy minél átfogóbb és pontosabb képet kapjunk az erődítményről, annak környékéről, valamint az 1664. évi ostromról. Jelen könyvünkben a vár építésének, szerepének és ostromának bemutatását követően az ásatások 2012 óta elért új eredményeit (a vár cölöpszerkezete egy szakaszának és a vár kútjának régészeti feltárását), illetve azokat a roncsolásmentes vizsgálati módszereket mutatjuk be, amelyek felhasználásával a talajfelszín bolygatása nélkül információkat lehet nyerni a talajban található, régészeti szempontból érdekes anomáliák felderítése, vizsgálata, értékelése és értelmezése céljából.

A 2012-es kiadáshoz képest lényegesen nagyobb teret kapott tehát kötetünkben a különböző mérési elveken alapuló technikák, módszerek és azok potenciális felhasználási területeinek ismertetése. Új eredményeket értünk el a Zrínyi-Újvár 1664. évi török ostromához köthető tűzérési és gyalogsági lövedékek, illetve azok repeszeinek metallográfiai (elektromikroszkópos és röntgenemissziós analitikai) vizsgálatában, valamint a vár 2017 tavaszán feltárt kútjából származó, annak építéséhez használt vasszegek archeometriai elemzésében, amelyet kiegészítettünk a kúthoz alkalmazott faanyagok xylográfiai vizsgálatával. Végül, de nem utolsósorban, kötetünkben Zrínyi és Zrínyi-Újvár példáján egy nagyobb esettanulmányban mutatjuk be a 3D képalkotás és modellkészítés régészeti alkalmazásának és oktatásban való hasznosításának lehetőségeit. Az interaktív történelemoktatás hasznos eszközei lehetnek a virtuális/kiterjesztett valóság alapú megoldások. A Zrínyi-Újvár virtuális látképének fejlesztése során prototípus jelleggel kialakított verzióban magát Zrínyi Miklóst alakítva járhatjuk be a korabeli tájat és az egykoron állott védőműveket.

Munkánk utolsó fejezetében ismét közreadjuk a Zrínyi-Újvárra vonatkozó legfontosabb keresztény és török források szövegét.

Reményeink szerint a történettudomány, a régészet és a műszaki tudományok korszerű módszereinek és eszközeinek együttes alkalmazásával sikerül felszínre hozni a múltat, a megsemmisített, de a föld mélyében megőrzött emlékeit, s ezáltal Zrínyi Miklós életművének egy fontos részletét kiemeljük a feledés homályából.